ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 1, Αρ. 2 (1924)

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1924), Τεύχη γ'-δ', Περίοδος Β'

Ξυλόγλυπτος βυζαντινή θύρα

Αναστάσιος Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

doi: 10.12681/dchae.1694

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΟΡΛΑΝΔΟΣ Α. Κ. (2013). Ξυλόγλυπτος βυζαντινή θύρα. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, *1*(2), 69–73. https://doi.org/10.12681/dchae.1694

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 03/01/2025 08:50:09

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ξυλόγλυπτος βυζαντινή θύρα

Αναστάσιος ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 11 (1924), Τεύχη γ'-δ', Περίοδος Β'• Σελ. 69-73
ΑΘΗΝΑ 1924

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE
ePublishing
www.deltionchae.org

ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΥΡΑ

Λόγῳ τοῦ εὐφθάρτου καὶ εὐφλέκτου τοῦ ξύλου ἐλάχιστα εἶναι τὰ παραδείγματα βυζαντινῶν ξυλίνων θυροφύλλων, ἅτινα διετηρήθησαν μέχρι σήμερον. Πράγματι καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη τὰ βυζαντινὰ κτίρια, ἅτινα διετήρησαν μέχρις ἡμῶν σχεδὸν ἀνέπαφον τὴν ἀρχιτεκτονικήν των καὶ τὸν πλαστικὸν ἢ γραφικὸν αὐτῶν διάκοσμον τὰ μόνα μέρη, ἅτινα θὰ εὕρωμεν ἀσφαλῶς μεταβεβλημένα καὶ πολλάκις ἀντικατασταθέντα διὰ τῶν αἰώνων εἶναι τὰ ξύλινα αὐτῶν θυρόφυλλα. Οὕτω π. χ. ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ τῆς Λεβαδείας, ἐν Ὁσίῳ Μελετίῳ καὶ ἀλλαχοῦ βλέπομεν σήμερον ἐντὸς λαμπρῶν μαρμαρίνων ἀναγλύφων πλαισίων ἁγνῶς βυζαντινῶν, παλαιὰ ξύλινα θυρόφυλλα κατεσκευασμένα αἰῶνας ὅλους ὑστερώτερον κατ' ἐντελῶς μουσουλμανικὴν τεχνοτροπίαν διὰ συνδυασμοῦ ὀρθογωνίων καὶ τετραγώνων περαστῶν τυμπανιδίων. Τὸ εὔφθαρτον καὶ εὔφλεκτον τοῦ ξύλου ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποφύγωσιν οἱ βυζαντινοὶ προσέτρεξαν, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες — ὅπου βεβαίως τὰ οἰκονομικὰ μέσα τὸ ἐπέτρεπον — εἰς τὴν ἐπένδυσιν τῶν ξυλίνων θυροφύλλων δι' ὀρειχαλκίνων ἐλασμάτων, ἅτινα χάριν μείζονος πολυτελείας συχνάκις ἐπηργύρωνον ἢ ἐπεχρύσωνον. Τοιαῦται δ' ἦσαν αἱ χρυσαῖ ἢ ἀργυραῖ πύλαι, ἃς συχνάκις ἀναφέρουσιν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Τὰ ἐπενδύοντα τὸν ξύλινον σκελετὸν τῆς θύρας ὀρειχάλκινα ἐλάσματα διεκοσμοῦντο εἴτε δι' ἰσχυρῶς ἀναγλύπτου διακόσμου εἴτε κατὰ τὸν δαμασκηνὸν τρόπον ἤτοι δι' ἐγχαράξεως τοῦ κοσμήματος καὶ βιαίας εἰς τὸ χάραγμα εἰσαγωγῆς τῇ βοηθείᾳ σφύρας ἀργύρου ἢ ἄλλης ὕλης συνήθως ἐγχρώμου. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου συστήματος παράδειγμα ἔστωσαν αἱ περιλάλητοι «χρυσαῖ πύλαι» τῆς Ἁγ. Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (838 μ. Χ.), αἵτινες φέρουσι καὶ τμήματα τοῦ δευτέρου τρόπου διακοσμήσεως, τοῦ δὲ δευτέρου συστήματος πολλαὶ θύραι εὕρηνται ἐν ναοῖς ἢ μοναῖς

τῆς Ἰταλίας ὡς π. χ. αἱ ἐν Amalfi (1066 μ. Χ.), Ρώμη (1070), Monte Gargano (1076) καὶ Atrani (1087) ἀφιερωθεῖσαι ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ πλουσίου ἐν Amalfi ἐμπόρου Πανταλέοντος, ἡ θύρα τῆς Μονῆς Monte Cassino (1066), ἡ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Salerno, Ἁγ. Μάρκου Βενετίας (1085) Trani, Bari [1]. Τοῦ αὐτοῦ τέλος συστήματος εἶναι καὶ ἡ ὀρειχαλκίνη θύρα τῆς εἰς Ἄθω μονῆς Βατοπεδίου ([2]). κλπ. Πᾶσαι αὐταὶ αἱ θύραι κατεσκευάσθησαν ἐν ἐργαστηρίοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ βυζαντινῶν τεχνιτῶν, ὡς σαφῶςδηλοῦσιν αἱ ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν κεχαραγμέναι ἐπιγραφαὶ ὡς καὶ τὰ διακοσμητικά των θέματα καὶ ἡ τεχνοτροπία.

Ὡς θὰ παρετήρησεν ἤδη ὁ ἀναγνώστης, ἐκ τῶν παρατεθεισῶν χρονολογιῶν κατασκευῆς, αἱ ὡς ἄνω μετ' ἐπενδύσεων, βυζαντινῆς τεχνοτροπίας, θύραι εἶναι πᾶσαι ἀρχαιότεραι τοῦ ἔτους 1200. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐντεῦθεν ἡ μὲν τέχνη τῆς Δύσεως παρουσιάζει πλεῖστα τοῦ εἴδους τούτου παραδείγματα θυρῶν παραλαβοῦσα καὶ υἱοθετήσασα τὸ ἐκ Βυζαντίου σύστημα ἐφ' οὗ ἐφήρμοσε τὰ ἴδια αὐτῆς διακοσμητικὰ θέματα. Τουναντίον ἡ βυζαντινὴ τέχνη φαίνεται ὅτι ἐγκατέλειψε ἀπὸ τοῦ 1200 τὴν διὰ μετάλλου ἐπένδυσιν ἐφαρμόσασα τὴν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ξύλου κατασκευὴν τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως. Τοῦτο τουλάχιστον συνάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἐλλείψεως θυρῶν ὀρειχαλκίνων βυζαντινῆς τεχνοτροπίας νεωτέρων τοῦ 1200, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως θυρῶνξυλογλύπτων οὐχὶ ἀρχαιοτέρων τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Γνωστὰς δὲ μέχρι σήμερον θύρας ξυλογλύπτους ἔχομεν τὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ἀχρίδος ([3]) εἰκονίζουσαν πολεμιστὰς Ἁγίους μετὰ κενταύρων καὶ ζῴων, τὰς τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ μονῶν Rila ([4]) καὶ Sleptscha ([5]) ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Σόφιας, τὴν ἐν τῷ μουσείῳ τῆς

(1) Περὶ τῶν θυρῶν τούτων ὅρα Bertaux: L'art dans l'Italie méridionale I 403 καὶ H. W. Schulz: Denkmäler der Kunst des Mittelalters in Unteritalien III 228–245.

(2) Kondakov Pamjatni christianskago iskusstva na Afonje, 1902, Πίν. XXXVIII.

(3) Kondakov: Makedonija πίν. III, Millet: L'ancien art serbe εἰκ. 168, Diehl: Manuel d'art byzantin εἰκ. 417

(4) Filow: Altbulgarische Kunst πίν. XXXV.

(5) Filow: ἔ. ἀ. πίν. XXXVI

Τυφλίδος γεωργιανὴν θύραν (1) καὶ τὴν ἀρμενικὴν θύραν τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ναοῦ τῆς Γεννήσεως. Εἰς ταύτας δέχω νὰ προσθέσω τὴν θύραν τῆς παρὰ τὴν Ἐλασσόνα μονῆς τῆς Ὀλυμπιωτίσσης, ἧς κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς θύρας ἐπιγραφὴν «ἀνεκαινίσθησαν αἵ πίλε ἔτους, ϛωΔ΄ Ἰουν. Γ΄ (=1296) καὶ τέλος τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην, κατὰ σχέδιόν μου (εἰκ. 1) θύραν τοῦ παρὰ τὸ Βουργαρέλι τῆς Ἄρτης, ἐν θέσει Παλαιοχῶρι Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Βελλᾶς. (2)

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν θύρα διαστάσεων 0.90Χ1.71Χ0.05, κατεσκευασμένη ἐξ ξύλου δρυὸς καὶ ἀπαρτιζομένη ἐκ δύο θυροφύλλων κλείει σήμερον τὸ μεταξὺ νάρθηκος καὶ κυρίως ναοῦ ἄνοιγμα. Ἡ θέσις ὅμως αὕτη τῆς θύρας δὲν εἶνε καὶ ἡ ἀρχική· διότι τὰ θυρόφυλλα ἔχουσι κοπῆ, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀπότομος διακοπὴ τῆς διακοσμήσεως, καὶ δὴ ἀνομοίως ἑκάτερον, ἵνα προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ μικρότερον ἄνοιγμα, ὅπερ κλείουσι σήμερον. Ποία ἦτο ἡ ἀρχικὴ θέσις τῆς θύρας δὲν γνωρίζομεν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν λεπτοτάτην διακόσμησιν, ἥτις καλύπτει πᾶσαν τὴν ἐπιφάνειαν τῶν θυροφύλλων, αὕτη χωρίζεται εἰς τρεῖς καθ' ὕψος ζώνας, ἴσου ὕψους. Ὁ χωρισμὸς δὲ τῶν ζωνῶν τούτων γίνεται διὰ σπειρωτοῦ πλέγματος, δι' ὁμοίου δὲ πάλιν ἀλλὰ παχυτέρου πλέγματος χωρίζονται κατακορύφως ἀπ' ἀλλήλων τὰ θυρόφυλλα. Καὶ ἐν μὲν τῇ κατωτάτῃ ζώνῃ εἰκονίζονται ἐντὸς κύκλων συνδεομένων διὰ κόμβων ἄνω μὲν ζῷα εἴτε μεμονωμένα ἐπιστρέφοντα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν οὐράν των, εἴτε ζεῦγος ζῴων, ἀντωπῶν ἢ ἐπιστρεφομένων· κάτω δὲ γεωμετρικὰ κοσμήματα, πλέγματα εὐθύγραμμα ἢ καμπυλόγραμμα ἐκ τῶν συνήθως ἐν τῇ βυζαντινῇ τέχνῃ ἀπαντωμένων. Ἡ διακόσμησις δὲν περιορίζεται μόνον ἐκτὸς τῶν κύκλων ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν κύκλων κενά, ἅτινα πληροῦνται διὰ ποικιλοσχήμων ἀνθεμίων.

Ἡ δευτέρα ζώνη φέρει ἁπλῆν καμπυλόγραμμον διακόσμησιν ἁπλουμένην ἐν εἴδει ἁλύσεως καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν συνενουμένην δὲ λίαν τεχνιέντως μετὰ τῶν σπειρωτῶν πλεγμάτων, ἅτινα τὴν περιβάλλουσι.

---

(1) Strzygowski: Altai-Iran und Völkerwanderung εἰκ. 126.

(2) Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου θέλω πραγματευθῆ προσεχῶς ἀλλαχοῦ ἐν ἐκτάσει.

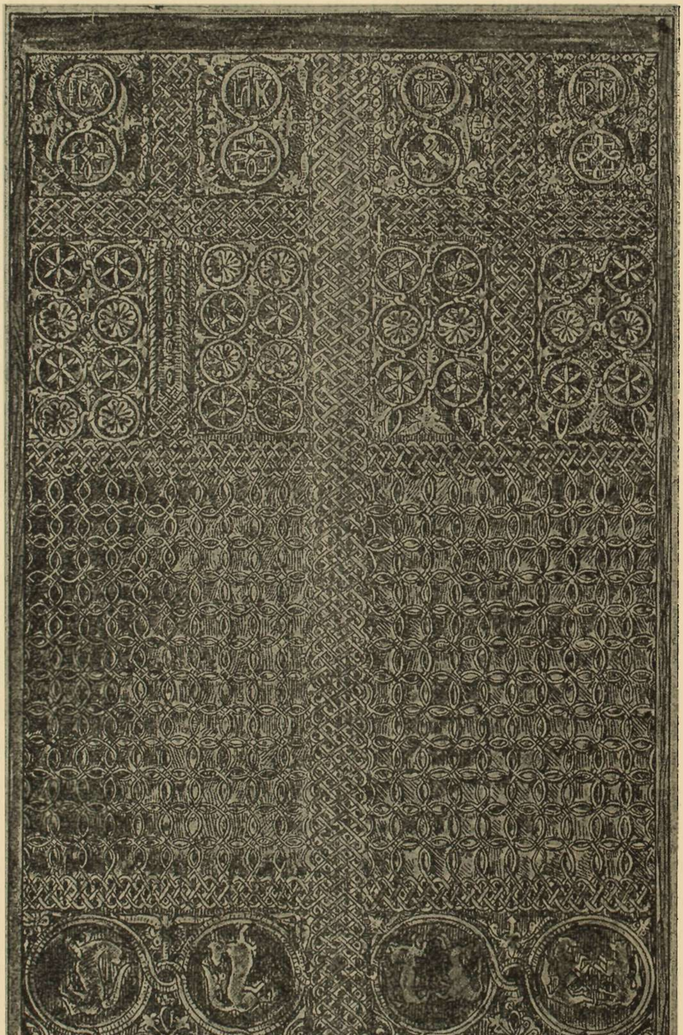

Τέλος ἡ ἀνωτάτη ζώνη διακοσμεῖται διὰ μεγάλων σταυρῶν ἀποτελεσθέντων ἐκ σπειρωτῶν πλεγμάτων, πλὴν μικροῦ τμήματος τοῦ κάτω σκέλους τοῦ ἀριστεροῦ σταυροῦ, ἔνθα ἀντὶ πλέγματος ἐτοποθετήθη ἐν τῷ μέσῳ μὲν ἀστράγαλος, ἑκατέρωθεν δὲ βεργία μετὰ ἑλικοειδοῦς διακοσμήσεως. Τὰ μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ σταυροῦ καταλειπόμενα ὀρθογώνια διαμερίσματα εἶνε καὶ αὐτὰ ἐξ ὁλοκλήρου διακεκοσμημένα διὰ μικρῶν κύκλων συνδεομένων διὰ κόμβων. Ἐντὸς τῶν κύκλων τούτων, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἰς ἕκαστον διαμέρισμα εἶναι ἄνω μὲν δύο, κάτω δέ, ἀριστερὰ μὲν ὀκτώ, δεξιὰ δ' ἕξ, ἐγλύφησαν ἀστέρες ἑξάκτινοι, ῥόδακες, καμπυλόγραμμα καὶ εὐθύγραμμα γεωμετρικὰ κοσμήματα καὶ τέλος ἐντὸς τῶν τεσσάρων ἀνωτάτων κύκλων τὰ ἑξῆς μονογραφήματα

$\overline{\text{IC}}$ X ‖ NK καὶ ΦΧ ‖ ΦΠ.

ἤτοι Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ καὶ φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσιν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὰ μεταξὺ τῶν κύκλων κενὰ διεκοσμήθησαν διὰ μικρῶν ἀνθεμίων, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰ τῶν κύκλων τῆς κάτω ζώνης.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρονολογίαν κατασκευῆς τῆς περιγραφείσης θύρας, αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶνε προγενεστέρα τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ, ὅστις, καθ' ἃ ἀπέδειξεν ὁ δημοσιεύσας τὴν ἄνωθεν ἀκριβῶς τῆς ἡμετέρας θύρας γεγραμμένην κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν Σπ. Λάμπρος, εἶνε τὸ ἔτος 1281 (1). Ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ θέματα καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς θύρας ἀποδεικνύουσιν αὐτὴν ὡς ἔργον τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τοῦ δεσποτάτου. Δὲν εἶναι μάλιστα οὐδόλως ἀπίθανον τὴν θύραν ταύτην νὰ προσέφερον εἰς τὴν μονὴν Βελλᾶς αὐτοὶ οἱ κτίτορες τοῦ ναοῦ δεσπόται Ἄρτης Νικηφόρος καὶ Ἄννα, ὧν αἱ ὠχραὶ ἐκ τοῦ χρόνου προσωπογραφίαι κοσμοῦσι τὸ ὑπεράνω τῆς περιγραφείσης θύρας τοίχωμα. Ἀλλ' οὐδὲ νεωτέρα τοῦ 1320 δύναται νὰ εἶνε ἡ ἐν λόγῳ θύρα, καθόσον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐντεῦθεν σβέννυται πλέον πᾶσα ἡ καλλιτεχνικὴ ζωὴ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

(1) Νέος Ἑλληνομνήμων 2,297.